

Dogodkovni čas: Analiza medijskega diskurza v razpravah o Družinskem zakoniku

Abstract

Evential Time: The Analysis of Media Discourse in Public Debate on Family Code

The article explores the question how different perceptions of time are reflected in media discourse on family, in the context of the Family Code campaign, which took place in March 2012. The author notes that a part of proponents and opponents of the Family Code formed their beliefs on "real family" on a dualistic structure of cyclical and linear temporal perception. On one side, there is the traditional (or nuclear) family concept, and on the other, there are all other forms of family (same-sex, single parent, etc.). Both groups are placed in a hierarchical relationship, named the *value dualism of cyclical and linear time perception*. Such a dualism in practice justifies the distinction between real and quasi (true, false) family forms and allows the implementation of a different legal and social status for different family forms. In conclusion, the author presents the concept of *evential time perception*, which breaks with the idea of identity as a fixed entity and sees it more as fluid and variable identification, specifically—in current terminology—as events (family, human, culture). The elaborated theoretical idea of evential time is presented as a new time paradigm, overcoming the value dualism.

Keywords: time, cyclical and linear time, evential time, value dualism, family

Nina Meh holds a Master's degree in cultural studies. Since 2010, she has been active as journalist, screenwriter and redactor, and since recently, she's worked at the Biotechnical Educational Centre Ljubljana. (ninameh7@gmail.com)

Povzetek

Avtorica svoje raziskovanje v članku začne z vprašanjem, kako se različne percepcije časa odražajo v sodobnem medijskem diskurzu o družini med kampanjo o družinskem zakoniku, ki je marca 2012 potekala v Sloveniji. Ugotavlja, da del zagovornikov in vsi nasprotniki zakonika svoja prepričanja o tem, kdo je prava družina, oblikujejo skozi dualistično časovno strukturo ciklične in linearne percepcije. Tradicionalna oz. nuklearna na eni strani in preostale oblike družin na drugi (istospolna, enostarševska itd.) so postavljene v hierarhično razmerje, ki ga poimenuje *vrednostni dualizem ciklične in linearne časovne percepcije*. Tak dualizem v praksi opravičuje delitev na prave in neprave (resnične, neresnične) oblike družin in s tem argumentom teži k uveljavitvi njihovega različnega pravnega in družbenega položaja. V zadnjem delu prispevka avtorica utemelji koncept *dogodkovne percepcije časa*, ki je vezana na razbitje identitete kot fiksne in ponuja vpogled na identitetne skupine skozi fluidne in spremenljive identifikacije, natančneje – v časovni terminologiji – dogodke (družine, ljudi, kulture). V razdelani teoretični ideji dogodkovnega časa avtorica vidi novo časovno paradigmo, ki presega vrednostni dualizem in tako odpravlja podlago za dejansko diskriminacijo določenih oblik družin, kultur in drugih identitetnih skupin.

Ključne besede: čas, ciklični in linearni čas, dogodkovni čas, vrednostni dualizem, družina

Nina Meh je mag. kulturologije. Od leta 2010 sodeluje z RTV SLO kot novinarka, scenaristka in redaktorica, od nedavne je zaposlena na Biotehničnem izobraževalnem centru Ljubljana. (ninameh7@gmail.com)

Uvod: Kdo naj bo družina?

Hierarhije med različnimi poli binarnih opozicij po mnenju Jacquesa Derridaja tvorijo temeljno usmerjevalno matrico v ozadju celotne zahodne misli vse od Platona naprej. Odražajo razločevanje na večvredne in manjvredne, boljše in slabše, napredne in zaostale ipd. kulture, etnične in nacionalne entitete ter identitete glede na spol in spolno usmerjenost. Zato je t. i. vrednostni dualizem zajet v samo jedro hierarhičnega vrednotenja kultur in v teorije rasnega in spolnega razlikovanja na podlagi negativne razlike. Dualizem v praksi vzpostavlja pogoje za diskriminacijo tiste identitetne skupine, ki je označena za 'Drugo', 'prvi' skupini pa s tem vzajemno omogoča samopotrditev njene superiornosti. Od klasifikacije, ki obvelja kot splošno sprejeta v družbi (in potrjena v pravnem sistemu), pa so velikokrat odvisne usode in pravice različnih ljudi. Binarno delitev je opaziti tudi v slovenskem medijskem diskurzu o družini (poleg nedavne razprave, ki je potekala spomladi 2015, se je najburnejša razprava v Sloveniji razvila med javno razpravo o Družinskem zakoniku marca 2012; glej Predlog družinskega zakona (MDDSZ, 2009)), saj analiza medijskega diskurza pokaže, da so različne identitetne družinske prakse (ki so bile poimenovane npr. kot nuklearna, raznospolna, enostarševska, 'istospolna') pogosto razvrščene v dualistično razmerje, kjer si vrednostno stojijo nasproti. V prispevku bomo te opozicije utemeljili s pomočjo konceptov ciklične in linearne časovne percepcije, ki sta podobno postavljeni v dualistično strukturo, na koncu pa bomo z utemeljitvijo koncepta dogodkovnega časa poskušali podati tudi teoretično rešitev iz zagat vrednostnega dualizma oz. hierarhičnega vrednotenja identitetnih praks.

Osvetlino najprej spor o definiciji družine. Javnost se je med kampanjo¹ o definiciji družine v grobem razdelila na vsaj dva pola, ki sta konstruirala različno diskurzivno klasifikacijo oblik družin. V grobem se je razdelila na zagovornike in nasprotnike Družinskega zakonika; nasprotniki zakonika so zagovarjali t. i. nuklearno tradicionalno družino² kot univerzalno družbeno obliko, medtem ko so se zagovorniki zakonika razdelili še v dve skupni; prva je zagovarjala obstoj pluralnih oblik družin, medtem ko je druga zagovarjala le obstoj t. i. modernih oblik družin (in komunicirala vrednostno manjvrednost tradicionalne družine), oboji pa so se strinjali, da so oblike družin zgodovinsko spremenljive. Prvi, nasprotniki Družinskega zakonika, so nasprotovali predvsem tistemu delu zakonika, ki izenačuje heteroseksualno zvezo s homoseksualno ter jima pripisuje enake pravice in obveznosti. Definicija družine je namreč po ZZDR tesno povezana tudi z zakonsko zvezo, ki je »z zakonom urejena življenjska skupnost moža in žene« (ZZZDR, 3. člen), katere pomen je »... v zasnovanju družine.« Predlagani Družinski zakonik pa je zakonsko zvezo opredelil kot življenjsko skupnost dveh oseb istega ali različnega spola, kar je tudi istospolnim parom omogočalo posvojitev otrok in s tem ustvarjanje družine. Drugi, zagovorniki novega zakonika, so razširitev definicije družine, ki bi jo prinesel spremenjeni člen o zakonski zvezi, podpirali in jo upoštevali kot uradno pravno priznanje temeljnih človekovih pravic, po katerih je diskriminacija glede na spol prepovedana.

Na splošno bi lahko rekli, da v diskurzu o družini opazamo na eni strani esencialistično³ razumevanje družine, na drugi strani pa pojmovanje družine, ki izhaja iz družbenega konstruk-

¹ Referendumska kampanja o Družinskem zakoniku je uradno potekala od konca februarja do referenduma, ki je bil 25. marca 2012, neuradno pa so bila mnenja o definiciji družine v medijih prisotna že veliko let prej, saj je javna razprava potekala od leta 2009, ko je bil Predlog družinskega zakonika tudi predstavljen.

² S pojmom *tradicionalna nuklearna družina* pojmujeemo skupnost očeta in matere, ki sta biološko moškega in ženskega spola, ter njune biološke otroke.

³ Esencializem prvotno predvideva, da so določeni družbeni pojavi naravni, neizogibni, univerzalni in biološko determinirani. Vztraja pri tem, da je prava bit, prava resničnost tisto, kar je idealno dano, enkrat za vselej. Vse izkustveno dejansko, spremenljivo in gibljivo pripisuje nebiti; to je domena manjvrednega, pojavnega, relativnega (Sruk, 1995: 105). Esencializem identiteto razume kot esenco.

tivizma.⁴ Zagovorniki tradicionalne družine razumejo družino esencialistično, tj. kot univerzalno in naravno dano, vse druge oblike družin (ki se jih po njihovem mnenju sploh ne bi smelo tako poimenovati) pa razumejo kot spremenljive. Zagovorniki »novih/sodobnih« oblik družin in zagovorniki pluralnih oblik družin na drugi strani vse obstoječe oblike družin razumejo kot družbeno konstrukcijo. Nasprotniki zakona glede na našo analizo medijskih izjav – ki jo bomo podali in postavili v razmerje s teorijo v nadaljevanju – največkrat uporabljajo argument, da je le tradicionalna, nuklearna družina naravna, samoumevna, resnična, logična in večna. Zagovorniki zakonika pa nasprotno menijo, da so vse skupnosti, kjer je otrok, ne glede na spol staršev ali sorodstvene povezave, upravičeno imenovane in priznane kot družina, saj se oblike družine zgodovinsko gledano nenehno spreminjajo in prilagajajo času (skratka, spreminja se diskurz in z njim klasifikacije in definicije družin), zato moramo definicijo družine prilagoditi družbenim dejstvom.

Splošno gledano ta prispevek odgovarja na raziskovalno vprašanje, kako se različne percepcije časa odražajo v sodobnem slovenskem medijskem diskurzu o družini. Poglavitna teza prispevka pa je, da se v teh dveh nasprotujočih si pogledih na družbene pojave (v tem primeru oblike družine) odsevajo tri percepcije časa. Prvi dve sta ciklična in linearna časovna percepcija, ki sta hkrati postavljeni v vrednostno hierarhično razmerje. Ciklična percepcija časa namreč odraža ideje univerzalnosti, večnosti, svetosti, stacionarnosti, istosti, ponavljanja in stalnosti, medtem ko linearna percepcija odraža ideje relativnosti, spremenljivosti, posvetnega, minevanja, različnosti, postajanja in zgodovinskosti. Tretja, ideja t. i. dogodkovnega časa, ki bo predstavljena proti koncu prispevka, pa je na prvi pogled podobna ideji linearne časovne percepcije, vendar se od nje – kot bomo videli v nadaljevanju – razlikuje predvsem v tem, da preseže hierarhično vrednotenje.

V prispevku smo poleg kvalitativne analize primarnih (uradni pravni in politični dokumenti) in sekundarnih (znanstvene monografije) virov uporabili še analizo diskurza. Analiza diskurza je osredinjena na sodobni medijski diskurz in razpravo o definiciji družine v Sloveniji, pri čemer največ medijskega gradiva izhaja iz časa pred referendumom o Družinskem zakoniku, torej pred 25. marcem 2012. Medijske izjave smo pridobili iz najbolj uveljavljenih in uporabljenih spletnih portalov in forumov v Sloveniji, osredinili smo se predvsem na komentarje bralcev, ki so bili objavljeni večinoma pod takrat aktualnimi prispevki v različnih spletnih medijih (MMC, 24ur, Siol.net, Večer, Dnevnik, 24.kul.si, Med.over.net, Iskreni.net, Slo-Tech, Časnik, Forum RKC, Forum Mladi.net),⁵ pri tem pa smo izluščiti tiste izjave, iz katerih je mogoče razbrati časovno percepcijo o različnih oblikah družin. Preden z diskurzivno analizo pogledamo, kako se časovne percepcije odražajo v sodobnem slovenskem medijskem diskurzu o družini, opredelimo naše razumevanje časa in ciklične ter linearne časovne percepcije.

Utemeljitev ciklične in linearne časovne percepcije

Čas kot predmet raziskave v prispevku razumemo v antropološkem pomenu. Antropološki čas je namreč relacijski, vezan na delovanje različnih družb in posledica njihovega ekonomskega, socialnega in religioznega sistema (Gell, 2001). Ko govorimo o cikličnem in linearnem času, govorimo predvsem o družbenem času. Émile Durkheim je čas postavil kot kategorijo

⁴ Poglavitna ideja družbenega konstruktivizma je, da je tisto, kar imamo za zunanji svet, v resnici konstrukcija naše zavesti in družbena konstrukcija zavestno delujočih subjektov v interakciji. Identiteta je le produkt družbenih kategorij in konstrukcij, ki obstajajo znotraj določenega diskurza.

⁵ V prispevku so izbrane le reprezentativne izjave medijskega diskurza, saj je podrobnejša analiza, ki je celostno dostopna in predstavljena v delu *Slovenski medijski diskurz o družini skozi percepcijo časa* (Meh, 2013) zajemala obširnejšo analizo, konkretno 56 izjav.

razumevanja, kot kategorijo, ki ima družbeni izvor. Meni, da so »kolektivne predstave časa izpeljane iz družbe, obenem pa družbi tudi diktirajo [...]. Čas obstaja za nas zato, ker smo družbena bitja.« (Durkheim, 1982: 11) Barbara Adam, avtorica dela *Cas*, o pomenu družbenega časa pravi: »Kulturne prakse ustvarjajo družbeni čas in nasprotno: v navezavi s časom ljudje ustvarjajo kulturo in strukturirajo svoja družbena življenja.« (Adam, 2010: 64) Kulturna praksa je v našem primeru pojem družine (oz. prakticanje določene oblike družine), ki ga bomo analizirali skozi različne percepcije časa – predvsem ciklično in linearno – ter skozi odnos med tema percepcijama.

Najpogostejša modaliteta časa, ki so jo omenjale antropološke študije predindustrijskih družb, je bil ciklični čas, kar ni presenetljivo, saj je ciklično ponavljanje poleg linearnega ireverzibilnega napredovanja eden temeljnih pojmov, ki se je pojavljal skozi vso zgodovino razmišljanja o času.⁶ Če domnevamo, da je čas cikličen ali nihajoč, bo prihodnost bolj ali manj natančna ponovitev preteklosti (Pomian, 2010: 54). Ideja, da je čas krožen, je svoj vrhunec doživela s kozmičnim kroženjem v grški filozofiji, po nekaterih mnenjih pa izhaja iz izkustva človeka, ko pride v stik z različnimi ritmi Zemlje. Alfred Gell, avtor dela *Antropologija časa*, temu pritrjuje, ko pravi, »da so izviri družbeno pomembnih periodičnosti prilagoditve na fizično okolje, v katerem se mora umestiti družbeno življenje« (Gell, 2001: 19). Pri cikličnem času gre za realnost, ki je ponavljajoča se ali celo negibna, in zato, da bi preživela, golta svojo lastno zgodovino. Ker se dogodki v cikličnem času le ponavljajo, med preteklimi, sedanjimi in prihodnjimi dogodki ni temeljnih (ontoloških) razlik, tak čas pa odraža splošno idejo »biti« (McTaggart, 1908). Če domnevamo, piše Krzysztof Pomian (2010: 45), da je čas stacionaren,⁷ se preteklost, sedanost in prihodnost ne razlikujejo; zaporedje torej ni pomembno in zgodovina je odstranjena. Ciklično oz. statično razumevanje časa družbam omogoča sistem mitov o nastanku, ki obstoječi svet povezuje s stvariteljskim, in sistem obredov, ki obdobje stvariteljstva periodično obnavljajo v trenutno obstoječem. Ciklični čas je globoko povezan z večnostjo mitološkega in religioznega, saj omogoča izkustvo svetega. Takšen čas simbolizira krog. Čas kroga pa po Barbari Adam (2010: 71) ne označuje večnega kroga letnih časov, temveč aktivno ustvarjanje večnosti v sedanosti. Tudi po zgodovinarju religije Mirceu Eliadeju (1992) človek, ki živi v ciklični percepciji časa (*homo religiosus*), večnost v sedanosti ustvarja tako, da ponavlja izvorne arhetipe, ki jih dojema kot večne. Ciklični, sveti čas, je tako čas izvorov, kozmičnih začetkov, rojstev in njihovih obnavljanj v trenutni dejanskosti, ta pa v uveljavljenih teoretskih dihotomijah pogosto stoji nasproti profanemu času, ki je čas logike napredka, linearnosti in toka zgodovine.

Linearni čas ima v 19. stoletju v Evropi primat in velja za absolutnega. Od tod je znana teza, da naj bi bili s prestopom iz skupnosti (*Gemainschaft*) v družbo (*Gesellschaft*) ljudje izvzeti iz cikličnega, tj. mitološkega časa, in potisnjeni v drugačno pojmovanje časa, v katerem se čas razume kot neponovljivo napredovanje, minevanje vedno novih trenutkov.⁸ Čas dobi lastnost Newtonovega homogenega kontinuuma, ki ga je mogoče razdeliti na enake dele, hkrati pa postane usmerjen. Geometrijsko ga ponazorimo vektorsko, s premico, ki ima svojo smer. To

⁶ Že stari Grki so razlikovali Kronos (linearni, merljivi čas) in Kairos (sveti čas). V filozofski antropologiji Helmuth Plessner (1983) se denimo razlikuje ciklični in eshatološki čas, Henri-Charles Puech pa ciklični, linearni in gnostični čas. Mircea Eliade (1986) piše o razliki med svetim in profanim časom, čas pa na uveljavljeni dihotomiji prav tako razlikuje Edmund Leach (1961). V filozofiji John McTaggart (1908) loči A in B nizni čas, v strukturalni antropologiji pa Lévi-Strauss (2004) oblikuje idejo mehničnega in statičnega časa, iz česar izpelje idejo o hladnih in vročih družbah. O dveh vrstah časa pa je pisal tudi Gilles Deleuze (1998), ki časovne dimenzije opiše kot dve branji časa, Kronosovo in Aïdnovo.

⁷ V tem prispevku ciklični in stacionarni čas razumemo kot sopomenko, čeprav nekateri avtorji stacionarnemu času odrekajo oznako časa in mu pripisujejo oznako trenutka.

⁸ Barbara Adam svojem članku *Perceptions of time* (2003) jasno zavrne razlikovanje med arhaičnimi in modernimi družbami glede na njihovo časovno percepcijo in pokaže, da vse družbe poznajo obe časovni percepciji.

je zgodovinski čas, ki med preteklimi, sedanjimi in prihodnjimi dogodki postavi temeljne (ontološke) razlike ter odraža idejo minevanja in postajanja (McTaggart, 1908). Krščanstvo naj bi bilo eden glavnih izvorov, iz katerih je črpal moderen, linearno-progresiven pogled na čas, saj je bila za krščanstvo bistvena misel o napredovanju sveta od stvarjenja k poslednji dobi.⁹ S prevladujočo percepcijo linearnega časa so poleg krščanstva povezani tudi logika razsvetljenškega evolucionizma¹⁰ s procesom napredujoče profanizacije in antropološke ideje kulturnega in socialnega evolucionizma.¹¹ Koncept linearnega časa ima izhodišča v različnih miselnih tokovih. Poleg razločevanja enega časovnega intervala od drugega je zanj značilno tudi, da »obstaja enkratni dogodek, ki se je zgodil enkrat za vselej, da bi določil nepogrešljivo točko in [...] omogočil, da začrta samo eno ireverzibilno smer poteku zgodovine.« (Puech v Uršič, 1986: 922) Linearni čas je usmerjen in ima praviloma svoj konec (v krščanstvu je to npr. apokalipsa, v marksizmu komunizem). Dogodki se pojavljajo zaporedno na napredujoči premici. Vse 19. stoletje filozofi zgodovine in poklicni zgodovinarji linearni, kumulativni in ireverzibilni čas enačijo s časom same zgodovine, do te mere, da veljajo ljudstva, pri katerih ga ni bilo mogoče najti, kratko malo za ljudstva brez zgodovine. Enačenje časa zgodovine z linearnim, kumulativnim in ireverzibilnim časom tako opravičuje evropocentrizem in hierarhično vrednotenje kultur.¹² Takšen čas, meni Pomian (2010: 86), opravičuje tudi občutek superiornosti ob primerjavi preteklosti s sedanjostjo.

Po mnenju Edmunda Leacha (1961: 125), ki razlikuje med sekularnim ali »profanim« časom, ko gre čas naprej, ter »svetim« časom, časom obredov obnavljanja sveta, ko gre čas nazaj, da bi nas vrnil v prvega, je ta heterogenost posledica tega, da obstajata dve logično povsem različni »osnovni izkustvi« časa: 1. nekateri naravni pojavi se ponavljajo; 2. za posamezni organizem so življenjske spremembe ireverzibilne in smrt neizogibna. Meni tudi, da je stalna strategija religiozne misli prepričevanje, da je tista vrsta »časa«, v kateri živimo, bliže izkustvu iz prve točke kot tistemu iz druge.¹³ Nesmrtni smo, ker se čas ponavlja.

Šele v zadnjih letih 19. stoletja in na začetku 20. stoletja so se dejansko množile kronozofije,¹⁴ ki so znova vpeljale ciklični čas (Pomian, 2010: 88). Prepričanje, da je struktura časa striktno linearna, se je tudi s pomočjo odkritja neevklidskih geometrij in »nelinearnosti« časa v Einsteinovi relativnostni teoriji pokazalo za zmotno. Ponovno vpeljavo cikličnosti pa

⁹ Avguštin v nasprotju s poganskim cikličnim časom uvede »ravno pot« ali linearni čas, ki dušo enkrat za vselej vodi v odrešenje ali pogubo. Življenje postane neponovljivo (Uršič, 2008: 54).

¹⁰ Ideja evolucionizma odraža misel, da zgodovina poteka po logiki evolucije in je zato univerzalna, predvidljiva in stvar objektivnih naravnih zakonov.

¹¹ Primer je Louis Henry Morgan, ki v svoji socialno-evolucionistični maniri razvije univerzalno shemo razvoja kultur, ki vsebuje faze divjaštva, barbarstva in civilizacije, te pa potekajo linearno in so univerzalne. Kakšne posledice je imela (in še ima) ta paradigma v smislu diskriminacije in rasizma, je znano.

¹² Evropocentrizem je predpostavka, ki temelji na dojetju linearnosti zgodovinskega razvoja in na hierarhičnem vrednotenju kultur. Na vrh zgodovinske lestvice in najbolj razvitih (in zato večvrednih) civilizacij postavlja Evropo in zahodni svet.

¹³ Dober primer tega, kako nosilci religiozne misli delujejo v službi tega prepričevanja, nam daje prav javna razprava o družinskem zakoniku: v njej so se tri največje verske skupnosti v Sloveniji (katoliška, islamska in pravoslavna, ne pa tudi evangeličanska) zavzele za definicijo družine, ki odraža ciklično percepcijo časa.

¹⁴ Kronozofijo (modrost o času) v prispevku razumemo tako, kot jo razume Pomian, in sicer kot vednost, ki si lasti privilegij, da vnaprej ve vse o predmetu, s katerim se ukvarja in s čimer definira topologijo globalnega časa posameznikovega življenja, zgodovine človeka ali živih bitij in odnose med sedanjostjo, preteklostjo in prihodnostjo. S tem kronozofija dopušča, da si kot resnične predstavljamo vsaj glavne smernice prihodnosti. Kronozofije lahko prevzamejo tudi obliko ekonomskih ali socioloških teorij (Pomian, 2010: 13–14), v tem smislu koncepta cikličnega in linearnega časa razumemo kot dve različni kronozofiji.

opazimo tudi v filozofiji, kjer je mit o večnem vračanju znova oživel z Nietzschejem (1844–1900), ki se je uprl krščanskemu – in v osnovi tudi heglovskemu – linearnemu času z obuditvijo dionizičnega »večnega vračanja«.

Vloga družine v vrednostnem dualizmu ciklične in linearne percepcije časa

Poglejmo zdaj natančneje, kako sta zgornji percepciji časa povezani s pojmovanjem družine v medijskem diskurzu v javni razpravi o Družinskemu zakoniku, ki je potekala spomladi 2012 v Sloveniji. Najprej razložimo povezavo tradicionalne družine in cikličnega časa. Zagovorniki nuklearne in tradicionalne družine le-to razumejo kot edino pravo¹⁵ obliko družine. Nuklearno družino razumejo kot statično, večno, naravno in esencialno obliko družine, kar po našem mnenju odraža ciklično percepcijo časa. Navedimo izbrane reprezentativne primere medijskega diskurza: »Zveza, ki jo tvorita en mož in ena žena, je po njeni naravi edina skupnost, ki omogoča preživetje. S tem je tudi najbolj naravna oblika skupnega življenja.« (Uporabnik 1, 24kul, 2012)¹⁶ Nato: »Zakonik spreminja temeljne koncepte, ki so zakoreninjeni v nas.« (Uporabnik 2, 24ur, 2010) In še: »To je vpisano v naravo človeka in človeštva. Oče, mama in otroci. Vse alternative so lahko le zasilni nepopolni nadomestki.« (Uporabnik 3, Med.over.net, 2011) Nasprotno pa zagovorniki (le) sodobnih oblik družin odražajo linearno percepcijo časa, saj so prave (resnične) družine za njih tiste, ki so nove in sodobne. Torej oblike družin (ali širše vsi drugi družbeni pojavi in identitetne skupine), ki so spreminjajoče se v zgodovinskem toku, minljive in nastajajoče, predvsem pa nove, oziroma sodobne. Če pogledamo diskurzivne izjave zagovornikov sodobnih oblik družin, ugotovimo, da tradicionalno družino prikazujejo kot nekaj zastarelega, pozabljenega in konservativnega: »Pri nas je tradicionalna družina že dolgo passe, začela je izumirati z indus. revolucijo, ko so se ljudje selili v mesta.« (Uporabnik 4, Med.over.net, 2011) Pogosto se sklicujejo na »srednji vek« kot sinonim za zaostalost, časovno neustreznost ali nekompetentnost, saj je le skozi pot linearnega časa mogoč napredek: »Grem na referendum in SEM ZA ZAKONIK!!!! Konec je Srednjega veka!!!« (Uporabnik 5, RTVSLO, 2012) Pozorni bodimo na termine »vedno«, »od nekdanj«, »edini«, »naravni«,¹⁷ »večni«, »temeljni« in »resnični«, ki jih lahko pripišemo diskurzu ciklične percepcije časa; ter na drugi strani na termine, kot so »spreminjanje«, »novosti«, »drugi časi«, »zgodovinskost«, »revolucija«, »srednji vek«, in sklicevanje na linearnost (kar je že mimo), ki jih lahko pripišemo diskurzu linearne percepcije časa. V omenjeno klasifikacijo cikličnega in linearnega časa pa ni mogoče umestiti zagovornikov pluralnih oblik družin, ki zagovarjajo vse oblike družin in presežejo dualizem cikličnega in linearnega časa. V nadaljevanju bomo videli, da odražajo t. i. dogodkovno percepcijo časa, še prej pa razložimo, da sta obe zgoraj analizirani časovni percepciji sporni zato, ker odražata shemo vrednostnega dualizma.

¹⁵ Izraz 'prava' družina v prispevku uporabljamo kot sinonim za 'resnično' družino, saj je mesto resnice – kot bomo videli v nadaljevanju – v kontekstu časovne percepcije ključno za razvrstitev različnih identitetnih skupin v hierarhično razmerja.

¹⁶ Izjave iz medijskega diskurza so citirane dobesedno, vključno z vsemi morebitnimi slovničnimi in tipkarskimi napakami ter drugimi nepravilnostmi.

¹⁷ Ideja *naravnosti* je pri zagovornikih tradicionalne družine zelo močna in prisotna. Pojem »naravno« moramo tukaj razumeti v okviru pojma naturalizma in odnosa do časovnosti od 14. stoletja dalje, ki v naravi vidi vir, ki omogoča trajanje, statičnost in večnost. Pomian v delu *Red časa* (2010: 62) tako omenja, da renesančna tipologija naravo enači z vidno obliko resnice, lepote in dobrega, hkrati pa je narava izraz božjega. Narava v tem pomenu odraža ciklično percepcijo časa in vsak družbeni pojav, ki je označen za naravnega, je avtomatično večni.

Naš prvi del analize torej kaže, da zagovorniki tradicionalne nuklearne družine komunicirajo v diskurzu, ki odraža ciklično percepcijo časa, zagovorniki le novih/sodobnih oblik družin pa v diskurzu, ki odraža linearno časovno percepcijo. Poglobitev analize, ki odstira natančnejši vpogled v problematiko, pa pokaže, da gre pri obeh skupinah za dualistično pojmovanje.

Z vidika zagovornikov tradicionalne družine lahko namreč prepoznamo naturalizirano hierarhijo, ki uteleša vrednostni dualizem.¹⁸ Tradicionalna družina je večvredna, ker je razumljena kot prava, večna in izvirna oblika, vse druge oblike družin pa so manjvredne in nepravne, saj so minljive in spremenljive v zgodovini. Tudi Eliade (1992: 91) je podoben mehanizem prepoznal pri t. i. tradicionalnih družbah, ki tiste stvari, ki jim pripisujejo večnost, vrednotijo višje. Takole piše: »[G]ovorimo seveda o nepripravljenosti arhaičnega človeka, da bi se dojel kot zgodovinsko bitje; spominu in tako tudi nenavadnim dogodkom (tj. dogodkom brez arhetipskega vzorca), ki pravzaprav edini tvorijo trajanje, odreka vsakršno vrednost.« Pripisovanje večvrednosti tradicionalnim družinam lahko razberemo tudi iz medijskih izjav, podobnih naslednji: »Nobena istospolna zveza ni in ne bo nikoli enakovredna zvezi moža in žene, usmerjene v nadaljevanje življenja. To so naravni zakoni, nobeni zmedeni filozofi jih ne morejo spremeniti. Tudi človek je del narave.« (Uporabnik 6, RTVSLO, 2012) In še v tejle: »Zdi se pa zmotno, da bi istospolni pari imeli v zvezi z otroki enake možnosti kot heteroseksualni pari ...« (Uporabnik 7, Domžale SDS, 2012) Zagovorniki nuklearne družine preostalim oblikam družin sicer priznavajo obstoj, vendar so v njihovih očeh tiste, ki niso prave, so manj resnične, zgodovinske (sledijo načelu linearnega časa), minljive in zato tudi manjvredne. Ker so se oddaljile od večnega ideala, so tudi zgrešene in razumljene kot »napake časa«. Nuklearna in vse druge oblike družin so tukaj postavljene v vrednostni dualizem sočasno, zato lahko takšno časovno percepcijo poimenujemo sinhroni vrednostni dualizem cikličnega in linearnega časa.

Tudi zagovorniki novih oblik družin odražajo vrednostni dualizem, le da sta v tem primeru pola obrnjena. Vrednostno prednost dajejo novim/sodobnim oblikam družin (reorganizirani, gejevski in lezbični, enostarševski, takšni z zunajzakonskimi partnerji), v ihti po izenačenju oblik družin pa vrednostno manjvrednost pripisujejo tradicionalni družini, saj jo razumejo kot »nazadnjaško«, »iz srednjega veka« in »zastarelo«: »Tragično je, kako mnogi slepo vrjamejo v preživete ideale.« (Uporabnik 8, SLO-TECH, 2003) »Nove« oblike družin so iz njihove perspektive boljše in večvredne zato, ker obstajajo v sedanjosti, ki je večvredna glede na preteklost, če ju opazujemo na linearni osi. Podobno je ugotovil tudi Pomian, ko je zapisal, da linearni čas opravičuje občutek superiornosti ob primerjavi preteklosti s sedanjostjo (Pomian, 2010: 86). Gre za vrednotenje na podlagi časovne, linearne osi, zato smo ta dualizem poimenovali diahroni vrednostni dualizem cikličnega in linearnega časa. Ključni segmenti te percepcije so sprememba, razlika in napredovanje.

Mesto »resnice« in »prave družine« v ciklični in linearni časovni percepciji

Od tega, skozi katero časovno percepcijo razumemo družbene pojave, je odvisno tudi, katere oblike družine bomo priznali kot »prave« oz. resnične (in jih zato tudi pravno priznali). Poglejmo na kratko, kakšno povezavo imajo omenjene časovne percepcije s pojmom resnice. Eliade meni, da ponavljanje prvobitnega dejanja (oziroma nečesa, kar ima oznako le-tega), ki je značilno za ciklični čas, pomeni »deleženje« na večnosti in potemtakem tudi

¹⁸ Iz lat. *dualis*, »dvojen«. O dualizmu govorimo vedno, kadar je na kateremkoli področju izpeljana redukcija na dva temeljna principa, dve poglavitni kategoriji (Sruk, 1995: 84). Vrednostni dualizem ti dve kategoriji postavi v hierarhični odnos, kjer ena dominira drugi. Zelo znan primer takšnega dualizma je Descartesov duh/telo.

na resnici: »Objekt ali dejanje postane realno samo, če imitira ali ponavlja arhetip. Realnost je tako dosežena samo skozi ponovitve in udeležbo; vse, kar ne ustreza vzorčnemu modelu, je brezpomensko, torej nerealno.« (Eliade, 1992) Filozof Carl Friedrich von Weizsäcker pa o tej povezavi pravi: »Edino tisto, kar se ponavlja, ima za človeka arhaičnih (cikličnih) religij smisel in resničnost; enkratno in neponovljivo je zgolj naključno, ki se je iztrgalo iz središča in izletelo iz večnega krogotoka stvari.« (C. F. Weizsäcker v Ošljaj, 2004: 78) Ključni segment ciklične percepcije, ki utemeljuje »resnico«, je torej ponavljanje (istosti). V tem pomenu je »prava družina« tista, ki ponavlja vzorno, idealno obliko (oz. tisto, ki je postavljena kot prva, naravna ipd.): »Prepričan sem, da se moramo boriti za tradicionalno družino, to je družino iz očeta, matere in otrok. Ministru Ivanu Svetliku, ki je napovedal modernejša družine iz istospolnih partnerjev, se moramo upreti z resnico.« (Uporabnik 9, RKC forum, 2009)

Tudi John McTaggart, ki razlikuje A- in B-nizni čas (pri tem pa A-niznega lahko primerjamo z linearno, B-niznega pa s ciklično percepcijo), ugotavlja, da je v A-niznem času resnica odvisna od časa, medtem ko je v B-niznem resnica od časa neodvisna (McTaggart, 108: 141–155; Gell, 2001). Če je resnica odvisna od časa, potem so resnične tudi sodobne družbene spremembe, težnje in dejstva, da so na tem svetu številne oblike družin. Z vidika linearne percepcije so namreč resnični vsi posamezni dogodki, ki se zvrstijo na linearni premici (ali daljici), ki odraža družbena dejstva, še bolj resnični pa so povsem sodobni dogodki: »Slediti moramo *družbeni realnosti*, v kateri različne oblike družin že obstajajo.« (Uporabnik 10, 24ur, 2009) Resnica je, da različne oblike družin že obstajajo; resnica je torej zgodovinsko dejstvo. Vsak naključni posamezni dogodek, ki je za linearno percepcijo časa resničen, je za ciklično percepcijo časa neresničen, ker je minljiv in neponovljiv.

Ko imamo enkrat uveljavljen vrednostni dualizem, ki opravičuje delitev na prave in neprave (resnične, neresnične) oblike družin, ni daleč od tega, da s tem argumentom težimo k uveljavitvi različnega pravnega in družbenega obravnavanja zakonskih parov (in pozneje njihovih družin) in priznavanja njihovih pravic. Poglejmo primer medijske izjave, ki zahteva ločeno pravno obravnavo homoseksualnih in heteroseksualnih parov in tako potrjuje zgornjo trditev: »Trebaj jim je dopovedati, da nekatere pravice prevladajo nad nekaterimi drugimi pravicami in da s tem ni nič narobe. In tu gre za pravice otrok, da živijo v naravnih družinskih skupnostih. /.../« (Uporabnik 11, 24KUL, 2012)

Dogodkovni čas: kritika hierarhičnega vrednotenja identitetnih skupin

Kako razvozlati zanko vrednostnega dualizma? Uveljaviti bi morali novo časovno percepcijo, ki hierarhično vrednotenje (in oba dualizma) kritizira. Zanimivo je, da takšno percepcijo že najdemo v medijskih izjavah med kampanjo o Družinskem zakoniku pri tistih, ki zagovarjajo pluralne oblike družin. In ne le to: odraža jo sam koncept predloga zakonika, saj tradicionalno družino vključuje kot priznano obliko družine, vendar poziva tudi k priznanju vseh drugih družin.

Osrednje sporočilo zakonika je torej, da moramo pri tem, ko ohranjamo tradicionalno družino in olajšujemo njeno delovanje in vzpostavljanje, hkrati skozi novo družinsko zakonodajo ustvarjati možnosti za vse državljane, ki so se odločili za netipične družinske skupnosti. (Uporabnik 12, 24ur, 2009)

Namesto hierarhije t. i. zagovorniki pluralnosti oblik družin zagovarjajo egalitarizem: »Dandanes lahko tudi v Sloveniji govorimo o družinah različnih slogov in oblik, ki pa so vse

med seboj enakovredne.« (Uporabnik 13, Forumi Siol.net, 2007) Zagovorniki pluralnih oblik družin v tem primeru popolnoma drugače dojemajo čas od tistih, ki ga percipirajo ciklično in linearno. Tak čas lahko razumemo kot čas naključnega pojavljanja in predvsem postajanja minljivih in posvetnih dogodkov – družbenih pojavov, ki niso usmerjeni linearno, ampak so razširjeni po mreži dogodkov, ki so med seboj v različnih, nenehno spreminjajočih se razmerjih. Ker je v tem času dogodek bistvenega pomena in – kot bomo videli v nadaljevanju – edina mogoča klasifikacija, smo ga poimenovali dogodkovni čas.

Poskusimo dogodkovni čas še teoretično definirati. Dogodkovni čas lahko razumemo kot čas, ki deluje po principu postmoderne. Postmoderna je zasnovana na rušenju avtoritet, negiranju velikih zgodb in esencialnih identitet, relativiziranju, pluralnosti, nešteto mogočih izbirah itd. Je »umetnostna in duhovno zgodovinska oznaka dobe, ki je sledila moderni in jo označujejo brezsrediščnost, večpomenskost, mešanje različnih ravni, zgodovinskih perspektiv in razlag« (Tavzes, 2002: 911). Da bomo razumeli dogodkovni čas, moramo bolje razumeti postmoderno.

Postmoderna je več kot le zavračanje absolutnega spoznanja, je zavračanje možnosti enega in privilegiranega gledišča [...]. V filozofiji ni več prostora za privilegirane pozicije (*nous*¹⁹, ideja, subjektiviteta, absolutni duh, transcendentalni jaz ...), za pozicije, iz katerih bi se dalo univerzalno razložiti celoto bivajočega. Ne le odrekanje absolutnega spoznanja, tudi vsak pluralizem še ne pomeni postmodernizma: pluralizem je bil navzoč v filozofiji že v tradiciji, toda zdaj je dominanten in obligatoren. (Welsch v Svetlič, 2001: 197)

Za postmoderno so koncepti realnosti, ki so dojeti kot dani, napačni. To pomeni, da ni in ne more biti absolutne resnice o svetu in da je naše znanje o svetu vedno že konstrukt, ki je pogojen s številnimi dejavniki (kultura, spol, družbeni položaj, razred itd.). V tem smislu je »resnica« o tem, kaj je pravično, lepo, moralno, kaj pomeni napredek in kaj pomeni določen dogodek, relativna. Ne obstaja nikakršen esencialni pomen teh pojmov, prav tako pa ni transcendentalne resnice in objektivne zgodovine (Lemon, 2003: 360).

Takšen je tudi naš pogled na dogodkovni čas. Je čas, ki ne priznava delitve na objektivne esencialne identitete in posvetne minljive, pa vendar vsaki partikularni identiteti dopušča biti takšna. V tem smislu so vsi dogodki enakovredni, kar je mogoče le tako, da so zgodovinski in profani, vendar niso nanizani na linearno os, kjer so eni sodobni in večvredni, drugi pa zastareli in manjvredni. Vse, kar v dogodkovnem času je, postaja, in ničesar ni zares takšnega, kar bi mogli poimenovati identiteta, saj je sama narava koncepta identitete esencialna. Dogodkovni čas namesto skozi identitete govori z jezikom identifikacij. Dogodkovni čas se odpove transcendentalnemu, kjer obstajajo univerzalni koncepti (Bog, pravičnost, dobro, Resnica, tradicionalna družina, »bela rasa« ...). Ta čas se izmuzne tradicionalni delitvi na ciklični in linearni čas. Delitev na večne in absolutne ter minljive dogodke (identitete) odpravi, prav tako kakor zanika kakršnokoli smer časa. Klasifikacija v dualistične sisteme ni več mogoča – klasificiramo le na podlagi pozitivne razlike. Ko enkrat razumemo dogodkovni čas, dualizmi sveto–profano, večno–končno, stanje–sprememba ter ciklični–linearni čas, izgubijo na uporabni vrednosti. Ali kot se je o postmoderni izrazil M. C. Lemon: »Tedaj je razlike nemogoče homogenizirati skozi univerzalne ideale.« (Lemon, 2003: 360) Dodaja še, »da je tradicionalna dihotomija med subjektom in objektom nevzdržna« (Lemon, 2003: 370).

Za to vrsto časa smo izbrali pojem dogodkovni čas tudi zato, ker družino (ali druge družbene pojave) v tem smislu pojmuje kot dogodek oz. filozofski pojem (koncept), kot si ga je zamislil Gilles Deleuze. Pojem je zadeva artikulacije, zarez in ponovnega rezanja. Za vsak pojem trdimo, da ima neko zgodovino, četudi je cikcakasta in gre čez različne ravnine. V

¹⁹ Gr. »um«, »duh« (Sruk, 1995: 229).

nekem pojmu so najpogosteje drobci ali sestavine, ki so prišli iz drugih pojmov; to je nujno, kajti vsak pojem opravi novo zarezo, privzame nove obrise, mora biti oživiljen ali na novo ukrojen. Tako imajo pojmi neko postajanje, ki zadeva razmerje med pojmi, umeščeni na isti ravnini. Tod se pojmi vežejo drug z drugimi, drugi druge ponovno režejo, usklajujejo svoje obrise, sestavljajo svoje vzajemne probleme. Vsaka sestavina je v tem pomenu neka intenzivna poteza, ki je ni mogoče razumeti niti kot splošno niti kot posebno, temveč kot čisto in navadno singularnost, ki se partikularizira ali generalizira glede na to, ali ji dodelimo spremenljive vrednosti ali pripišemo konstantno funkcijo. Pojem izreče dogodek, ne pa bistvo ali reč. Je čisti dogodek, *haecceitas*, entiteta (Deleuze, 1999: 21–39). To velja tudi za družino. Pojem družine v svoji definiciji postaja, se reže, znova ustvarja razmerja in konstruira nove pomene. In končno, pojem družine je dogodek in ni bistvo. Vedno znova se pojavlja »postajajoča« definicija družine, ki je v tistem trenutku »en« mogoči svet in »en« pomen, pa vendar je v nenehnem spreminjanju in postajanju novih dogodkov.

Sklep

Ob koncu prispevka ostaja še vprašanje strategij praktičnega uveljavljanja dogodkovnega časa. Ob tem se odpira novo poglavje raziskovanja, na tem mestu je jasno le, da se dogodkovna percepcija časa zaveda nujnosti političnega boja, saj razume, da so pomenska razmerja v diskurzu konstruirana. Dopusča svobodno voljo posameznika, da s svojim aktivizmom na pomenska razmerja tudi vpliva. Deluje nasprotno od linearne časovne percepcije, ki emancipacijo (konkretno izenačitev pravic homoseksualnim parom) razume kot stvar nečesa, kar bo šele prišlo, ko bo za to »pravi čas« (saj zgodovina poteka v zaporednih univerzalnih fazah). Zato mora javno opozarjanje o diskriminaciji glede na spolno usmerjenost, »raso« ali kulturo venomer ostati v pogonu. Nemara pa je – upošteva ugotovitve Pomiana, ko pravi, da sodobna kronozofija ni več ena linearna globalna kronozofija, ampak prej skupek različnih, lokalnih in kontekstualnih, kronozofij – dogodkovni čas že tukaj. Nemara pa to potrjuje tudi na novo sprejeta novela Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, ki izenačuje istospolne in raznospolne skupnosti, ki je bila v Sloveniji potrjena 3. marca 2015.

Literatura

- ADAM, BARBARA (2003): Perceptions of time. V *Companion Encyclopedia of anthropology*, T. Ingold (ur.), 503–526. London, New York: Routledge.
- ADAM, BARBARA (2010): *Čas*. Maribor: Subkulturni azil.
- DELEUZE, GILLES (1998): *Logika smisla*. Ljubljana: Krtina.
- DELEUZE, GILLES in FÉLIX GUATTARI (1999): *Kaj je filozofija?* Ljubljana: Študentska založba.
- DURKHEIM, ÉMILE (1982): *Elementarni oblici religijskega života: totemistički sistem u Avstraliji*. Beograd: Prosveta.
- ELIADE, MIRCEA (1986): Sveto in profano v modernem svetu. *Nova revija* (50/51): 904–908.
- ELIADE, MIRCEA (1992): *Kozmos in zgodovina: mit o večnem vračanju*. Ljubljana: Nova revija.
- GELL, ALFRED (2001): *Antropologija časa. Kulturne konstrukcije časovnih zemljevidov in podob*. Ljubljana: Študentska založba.
- KEAMPFER, WOLFGANG (1996): *Zeit des Menschen*. Frankfurt: Insel Verlag.
- LEACH, EDMUND (1961): *Rethinking Anthropology*. London: Athlone press.
- LEMON, M. C. (2003): *Philosophy of History*. New York: Routledge.
- LÉVI-STRAUSS, CLAUDE (2004): *Divja misel*. Ljubljana: Krtina.
- MCTAGGART, JOHN ELLIS (1908): The Unreality of Time. *Mind: A Quarterly Review of Psychology and Philosophy* (17): 456–473. Dostopno na: <http://www.ditext.com/mctaggart/time.html> (4. maj 2013).

- MEH, NINA (2013): *Slovenski medijski diskurz o družini skozi percepcijo časa*. Magistrska naloga. Ljubljana: FDV.
- MINISTRSTVO ZA DELO, DRUŽINO IN SOCIALNE ZADEVE (2009): *Predlog družinskega zakonika*. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/DZak_22.12.2009_.pdf. (12. marec 2010).
- OŠLAJ, BORUT (2004): *Homo diaphoricus, uvod v filozofsko antropologijo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- PLESSNER, HELMUTH (1983): On the Relation of Time to Death. V *Man and Time. Papers from the Eranos Yearbooks*, J. Campbell (ur.), 233–263. New Jersey: Princeton University Press.
- POMIAN, KRZYSZTOF (2010): *Red časa*. Ljubljana: Krtina.
- SRUK, VLADO (1995): *Leksikon Filozofija*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- SVETLIČ, ROK (2001): Wolfgang Welsch – filozof postmoderne. *Nova revija* 20 (234/235): 195–206.
- TAVZES, MILOŠ (2002): *Veliki slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- URŠIČ, MARKO (1986): Sveto in čas v zahodni in vzhodni filozofsko-mitični tradiciji. *Nova revija* (50/51): 916–927.
- URŠIČ, MARKO. (2008): Ali čas biva? *Emzin* 18(3/4): 53–55.
- ZAKON O ZAKONSKI ZVEZI IN DRUŽINSKIH RAZMERJIH (ZZZDR). Uradni list RS 69/2004. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/zzzdr_upb.pdf (12. april 2012).

Komentarji s spletnih forumov

- UPORABNIK 1 (2012): *24KUL*. Dostopno na: <http://www.24kul.si/?id=8&fmod=0> (15. januar 2013).
- UPORABNIK 2 (2010): *24UR*. Dostopno na: <http://www.24ur.com/novice/slovenija/svoboda-ravnanja-ima-svoje-meje.html> (15. januar 2013).
- UPORABNIK 3 (2011): *Med.over.net*. Dostopno na: <http://med.over.net/forum5/read.php?151,7064548> (15. januar 2013).
- UPORABNIK 4 (2011): *Med.over.net*. Dostopno na: <http://med.over.net/forum5/read.php?151,7064548> (15. januar 2013).
- UPORABNIK 5 (2012): *RTVSLO*. Dostopno na: <http://www.rtv slo.si/slovenija/tudi-ce-pade-je-cas-na-strani-zakonika/278069#comments> (16. januar 2013).
- UPORABNIK 6 (2012): *RTVSLO*. Dostopno na: <http://www.rtv slo.si/slovenija/tudi-ce-pade-je-cas-na-strani-zakonika/278069#comments> (15. januar 2013).
- UPORABNIK 7 (2012): *Domžale SDS*. Dostopno na: <http://www.domzale.sds.si/news/37039> (18. januar 2013).
- UPORABNIK 8 (2003): *SLO-TECH*. Dostopno na: <https://slo-tech.com/forum/t61877> (16. januar 2013).
- UPORABNIK 9 (2009): *RKC forum*. Dostopno na: <http://forumi.rkc.si/viewtopic.php?f=36&t=9631> (22. januar 2013).
- UPORABNIK 10 (2009): *24UR*. Dostopno prek: <http://www.24ur.com/novice/slovenija/15-000-podpisov-proti-druzinskemu-zakoniku.html> (16. januar 2013).
- UPORABNIK 11 (2012): *24KUL*. Dostopno na: <http://www.24kul.net/j/publikacije/prispevkibralcev> (15. januar 2013).
- UPORABNIK 12 (2009): *24UR*. Dostopno na: <http://www.24ur.com/novice/slovenija/vlada-potrdila-druzinski-zakonik.html> (16. januar 2013).
- UPORABNIK 13 (2007): *Forumi Siol.net*. Dostopno na: <http://forumi.siol.net/showthread.php?t=26083> (18. januar 2013).